

Lesbohuispausta ja skeittityttöystävyyttä

LIIKUNTAKULTTUURIN VAIHTOEHTOISET SUKUPUOLEN JA SEKSUAALISUUDEN JÄRJESTYKSET

Anni Rannikko

Tarkastelen tässä artikkelissa, kuinka vaihtoehtoliikunta-alakulttuureissa ylläpidetään ja haastetaan sukupuolen ja heteronormatiivisuuden varaan rakentuvia hierarkioita. Artikkelini perustuu monipaikkaiseen etnografiseen kenttätöhyöhön skeittauksen ja roller derbyn harrastajien parissa. Koska kunnioitus ja yhdenvertaisuus ovat vaihtoehtoliikunnan keskeisiä periaatteita, niiden noudattamatta jättäminen jää usein piiloon. Heteronormatiivisuuden haastaminen on vaihtoehtoliikuntaa harrastaville naisille tapa kyseenalaistaa heille oletettua paikkaa urheiluun liittyvien sukupuolihierarkioiden alatasolla. Ei-heteroseksuaalinen naiseus tulee osaksi vaihtoehtoista feminiinisyyttä kun naiset ”queeraavat” toimintatilaansa ja autenttista vaihtoehtoliikkujaa. Vaihtoehtolajeissa rakennetaan alakulttuurin positiivista yhteenkuuluvuutta uudella tavalla normitetun sukupuolen ympärille. Vaihtoehtoliikunnan kulttuuriset resurssit ovat kuitenkin usein yhteydessä maskuliinisuuteen ja heteroseksuaalisuuteen. Autenttisuushierarkioiden tarkastelu paljastaa, että harrastajien asema alakulttuurisissa hierarkioissa kytkeytyy heidän asemaansa heteronormatiivisessa sukupuolijärjestyksessä.

AVAINSANAT: LIIKUNTAKULTTUURI, NUORISOTUTKIMUS, OSAKULTTUURIT, SEKSUAALISUUS, SUKUPUOLI

Vaihtoehtolajeissa, kuten skeittauksessa ja roller derbyssä, on sukupuolipoliittista muutospotentiaalia: tutkijat ovat havainneet, että lajien piirissä pätevät erilaiset sukupuoliroolit ja -mallit kuin institutionalisoituneen seuraurheilun maailmassa. Juuri näiden lajien maailmassa voi olla tilaa sukupuolen epänormatiiviselle ja ei-heteroseksuaaliselle konstruomiselle. (Bäckström 2013; Wheaton 2004; Wheaton & Tomlison 1998.) Vaikka hetero- ja sukupuolinormatiivisuus voivat tulla vaihtoehtolajeissa haastetuiksi, tapahtuu se usein vain ideaalien tasolla, jos liikuntayhteisöjen käytännöt edelleen asettavat esimerkiksi naiset ja ei-heteroseksuaaliset

miehet toisiksi tai ulkopuolisiksi (Harinen 2010; Rannikko 2016; Rannikko ym. 2016a). Tämä näkyy muun muassa siinä, että sellaiset vaihtoehtoliikuntalajit kuin skeittaus ja surffausta ovat usein miesten dominoimia kulttuurisia todellisuuksia, vaikka ne muuten asettuvatkin perinteisen urheiluseuratoiminnan hierarkkisuuksiin ja sulkeutuneisuutta vastaan.

Kunnioitus ja yhdenvertaisuus ovat vaihtoehtoliikunta-alakulttuurien keskeisiä periaatteita (Rannikko ym. 2014), ja siksi niiden noudattamatta jättäminen jää erityisellä tavalla piiloon. Tämä pätee epätoivottaviksi ja hankaliksi määriteltäviin ilmiöihin myös yleisemmin: kouluissakaan ei usein halu-

ta myöntää olevan rasismia tai kiusaamista, koska koulut ovat julkisesti sitoutuneet vastustamaan näitä (Kulmalainen 2015; Souto 2011; Souto ym. 2015). Koska oletus reilun pelin eetoksen läpileikkaavuudesta on liikuntamaailmassa vahva, epätasa-arvo on asia, jota helposti vähätellään (Kokkonen 2012; Long 2000; Pirinen 2006). Artikkelin lähtökohtajänite onkin siinä, kuinka tarkastella ilmiötä, jonka olemassaolon vain harva tunnistaa, koska sitä ei periaatteessa pitäisi olla olemassa. Siksi pohdin, millä tavoin sukupuoli- ja heteronormatiivisuus vaikuttavat vaihtoehtoliikunnan alakulttuurisissa hierarkioissa, ja kuinka näitä hierarkioita haastetaan.

Tarkastelussani on mukana kaksi erilaista ja eri tavoin järjestäytynyttä vaihtoehtoliikunta-alakulttuuria: skeittaus, joka on määritelty maskuliiniseksi lajiksi (esim. Harinen 2010), ja roller derby, jossa haastetaan kapeita feminiinisyys- ja maskuliinisuusmäärittelyjä (Carlson 2010; Rannikko 2016). Skeittaus eli rullalautailu on tarkasteltavista lajeista institutionalisoituneempi – vastikään jopa olympialajiksi saakka – mutta suuri osa skeittareista tekee edelleen eroa sen järjestäytyneisiin muotoihin. Skeittaus sai alkunsa, kun lainelautailijat kehittivät itselleen tekemistä tuulettomille päiville. Se on harrastajakunnaltaan yhä melko miesvaltainen laji ainakin Suomessa ja Ruotsissa (Bäckström 2013; Harinen 2010). Roller derby on nykymuodossaan alun perin täysi-ikäisille naisille suunnattu taktinen joukkuelaji, mutta nykyään sitä voivat harrastaa myös nuoremmat ja kaikkiin sukupuoliin kuuluvat. Roller derby saapui Suomeen vuonna 2009 ja se on lyhyestä historiastaan ja DIY eli ”tee se itse” -periaatteestaan huolimatta melko institutionalisoitunut laji liigoineen, mestaruussarjoineen ja alkeiskursseineen. (Ks. Rannikko & Liikanen 2013.)

LIIKUNNALLISTEN ALAKULTTUURIEN HETERONORMATIIVINEN SUKUPUOLIJÄRJESTYS

Nuorten¹ alakulttuurit ovat erilaisin autenttisuusmäärittelyksin ja rajanvedoin suljettuja kulttuurisia todellisuuksia. Alakulttuuri on olemassa vain sillä ehdolla, että se pystyy erottautumaan valtavirrasta. Valtavirraksi määrittyvään tehty ero ladataan positiivisin merkityksin, ja alakulttuuri arvotetaan periaatteiltaan ja järjestyksiltään valtavirtaa paremmaksi. (Hannerz 2015; Williams 2011.) Alakulttuuritutkimuksen perinteen mukaisesti tarkastelen tässä artikkelissa alakulttuurin sisäistä hierarkiaa autenttisuuden käsitteen kautta. Pohjimmiltaan kyse on järjestyksistä, joissa autenttisuus määrittää, millainen on oikealainen alakulttuurin jäsen. Epäautenttiset taas pyritään sulkemaan alakulttuurin ulkopuolelle, koska he ovat halveksuttua valtavirtaa. Autenttisuuden ajatusta käytetään eronteon välineenä. Se on jatkuvassa liikkeessä ja kamppailun kohteena oleva sosiaalinen kategoria, joten autenttisuuden usein hienovaraiset määritteet ovat enemmän tai vähemmän avoimia uudelleen määrittelylle. (Hannerz 2015, 24–33.)

Vaihtoehtoliikunta on yhteydessä liikuntakulttuurin eriytymiseen: liikunnan monipuolistuviin merkityksiin, uudenlaisiin toiminta- ja organisointumistapoihin ja aiemmasta poikkeaviin arvostuksiin (Itkonen 1996, 226–230). Se on myös osa nuorten siirtymistä ohjatun toiminnan parista uusille vertaissosiaalisuuden areenoille. Alakulttuurit ovat usein ennen kaikkea miesten toiminta-areenoita, jolloin naisten paikka on yleisössä (Leblanc 1999; Lähteenmaa 2001, 44–45; Perho 2002; 2005). Naisten toimintaa ja alisteista asemaa maskuliinisuuden määrittelemisissä alakulttuureissa on tarkasteltu erilaisista teoreettisista lähtökohdista käsin (Bäckström 2013; 2005; Carlson 2010; Donnelly 2008; Harinen 2010; Kelly ym. 2008; Messner 2005, 315; Pavlidis & Fullagar 2013). Skeittialakulttuurin on

1 Nuorella tarkoitan tässä sekä nuoria että nuoria aikuisia. Tutkimukseen osallistuneet ovat pääosin parikymppisiä nuoria aikuisia, mutta mukana on myös nuorempia sekä muutama yli kolmekymmentävuotias. Nuorisotutkimuksellinen katse on perusteltu, sillä vaihtoehtoliikunta ilmiönä on varsin nuorisokulttuurinen ja harrastajakunta on korostuneen nuorta (Liikanen & Rannikko 2015). Vaihtoehtoliikunta on myös yhteydessä sukupolvisidonnaisiin valtahierarkioihin esimerkiksi silloin, kun tarkastellaan vaihtoehtoliikuntaharrastajien oikeutta käyttää julkista tilaa lajiharrastamiseen (ks. Rannikko ym. 2016b).

havaittu olennaisilta osin perustuvan erontekoon feminiinisyydestä ja naiseudesta, mikä mahdollistaa skeittiyhteisöissä vallitsevat seksistiset käytännöt. Tosin skeittauksen maskuliinisuuden voi nähdä olevan vaihtoehtoista, tavallista yhteistoiminnallista maskuliinisuutta (Beal 1996).

Usein alakulttuurinen autenttisuus määrittyy maskuliinisuuden kautta. Autenttisuudessa on siis kyse myös sukupuolesta. Esimerkiksi punk-alakulttuuri on yleensä koodattu maskuliiniseksi. Punk-kulttuurin maskuliinisuus perustuu tyypillisesti nuoreen mieheyteen kulttuurisesti liitettyihin määreisiin, sellaisiin kuten voima, vastarinta, coolius ja jopa aggressio. Nämä edustavat sitä maskuliinisuutta, josta tyttöjä yhteiskunnallisesti kasvatetaan pois. (Halberstam 1998, 6–9, 267–272; Leblanc 1999, 8.) Alakulttuurisesti autenttista maskuliinisuutta on tarkasteltu myös vaihtoehtolajiksi luettavan skeittauksen osalta. Siellä alakulttuurin jäseniksi pyrkivät naiset joutuvat neuvottelemaan autenttisuutta suhteessa perinteisen maskuliinisiin vaatimuksiin (Bäckström 2013; Harinen 2010; Kelly ym. 2008; Rannikko 2016). Naiset joutuvat jatkuvasti vastakkain sukupuoleen liittyvien alakulttuurin ideologisten järjestysten kanssa, mutta ne jäävät silti usein huomaamatta ja tulevat kuin vahingossa hyväksytyiksi. Yhtäältä alakulttuurin normien maskuliinisuus problematisoi naisten osallistumisen (Leblanc 1999, 8), mutta toisaalta tarjoaa naisille mahdollisuuden vaihtoehtoiseen maskuliinisuuteen ja vastarintaan konventionaalista maskuliinisuutta vastaan (Halberstam 1998, 2–9).

Aiemman tutkimuksen valossa naisten autenttisuudesta ja sukupuolesta käymät neuvottelut voi karkeasti jakaa kahteen kategoriaan. Yhtäältä naiset saattavat tuottaa niin sanottua vaihtoehtoista feminiinisyyttä tai maskuliinisuutta, joka pyrkii haastamaan alakulttuurin autenttisuuskriteeristöä. Toisaalta he saattavat luopua maskuliinisesti määrittyvän autenttisuuden tavoittelusta ja jäädä alakulttuurin reunoille, ulkopuolelle tai tehdä omat tilansa.

Alakulttuurin symbolinen ja konkreettinen tila ei helposti avaudu naisille, jos he eivät sovi johonkin alakulttuurin naisille määrittämään kategoriaan. Skeittauksessa näitä ovat perinteisesti skeitta-

rin tyttöystävä, teeskentelijä, katsoja ja fani (Kelly ym. 2008), mutta skeittaaville naisille on huomattu olevan tarjolla myös lesbon, poikatyön ja ”ämmän” kategoriat (Bäckström 2013). Skeittipuistojen portinvartijoina toimivat miehet antavat naisille vähemmän harjoittelutilaa, sillä he odottavat naisten viettävän aikaa skeittipuistossa vain skeittaripoikia tavatakseen (Kelly ym. 2008, 121–122). Siksi esimerkiksi Kellyn ja kumppaneiden (2008, 119) haastattelemat naiset olivat ylpeitä siitä, että he pääsivät sisälle miesvaltaiseen alakulttuuriin. Sama on huomattu myös suomalaisten skeittarien keskuudessa (Rannikko 2016).

Alakulttuurien hierarkiat pohjautuvat muiden risteävien erojen ohella heteronormatiivisuudelle ja sen määrittämälle sukupuolijärjestykselle. Hierarkiat jäävät helposti piiloon niiltä, joita ne eivät alista. Sukupuolittuneita hierarkioita on tarkasteltu nuorten liikunnallisissa alakulttuureissa (esim. Bäckström 2012; Harinen 2010; Kelly ym. 2008), mutta huomiota ei ole kiinnitetty yhtä paljon siihen, miten sukupuoli risteää muiden erojen kanssa. Keskitynkin tässä artikkelissa sukupuolen kanssa risteävään heteronormatiivisuuteen ja tässä risteyksessä syntyvien hierarkioiden haastamiseen vaihtoehtolajien piirissä. Näkökulmaa tarkentamalla voin purkaa sukupuolittuneita autenttisuushierarkioita aiempaa yksityiskohtaisemmin ja uudesta tulokulmasta. Heteronormatiivisuus yhdistää heteroseksuaalisuuden institutionaalisuuden, normalisoinnin ja oletetun tarkoituksenmukaisuuden. Samalla se sitoo sukupuolen tekemisen osaksi miesmaskuliinisuuden ja naisfeminiinisuuden ihanteita. Siksi se toimii analyttisenä työkaluna niin sukupuolen, seksuaalisuuden kuin niiden risteämienkin tarkastelussa. (Rossi 2015, 17–26.) Käytännössä heteronormatiivisuuden tarkastelu kohdistaa tutkijan katseen heteroseksualisoiuihin valtasuhteisiin, heteronormatiivisilla ihanteilla perusteltuihin hierarkioihin, hetero-oletuksiin ja heteroseksuaalisuuden normalisointiin. Lisäksi tutkijan huomion on syytä kiinnittyä heteronormatiivisuutta vastaan puhumiseen. (Vrt. Richardson 1996.)

Nuorten alakulttuurien lisäksi vaihtoehtolajeja määrittää myös toinen jäsenyyksien neuvottelun areena – liikunta – vaikka eri vaihtoehtolajit ottavat siihen vaihtelevan mittaista kriittistä

etäisyyttä (Rannikko 2016). Liikunta, ja aivan erityisesti huippu-urheilu mielletään yhdeksi hegeemonisen maskuliinisuuden viimeisistä linnakkeista, (hetero)seksistisiä instituutioita ja arvoja sekä status quota ylläpitäväksi instituutioksi. On jopa sanottu, että urheilukulttuurin heteroseksuaalisuuden todistaminen edellyttää homofobian ja misogynian korostamista. (Coad 2008, 13–17.) Huippu-urheilu ei ole salliva kaikenlaiselle miehyydelle, vaikka se onkin maskuliinisen logiikan mukaan järjestynyt (Messner 2005, 318). Avoimesti ei-heteroseksuaalisia naisia löytyy perinteisestä urheilumaailmasta miehiä enemmän (Zipp 2011). Urheilun ja liikunnan homofobialla viitataan yleensä nimenomaan homomiehiin kohdistuviin ennakkoluuloihin ja heitä ulossulkeviin kulttuurisiin rakenteisiin. Kun perinteistä liikuntaa tarkastellaan miesten kohtaan homofobian näkökulmasta, joukkueurheilu näyttää ennakkoluuloisemmalta kuin esteettisyyttä korostavat liikuntalajit. Lajien homofobisuus tosin korreloi myös naisten kohtaamien ennakkoluulojen kanssa, joten lesbonaisten asemaa niiden parissa ei voi tarkastella pelkästään niin sanotun homofobisuuden näkökulmasta. (Kokkonen 2012, 17.)

MONIPAikkaista Liikkeen Etnografiaa

Tutkimuksen lähestymistapa on etnografinen. Aineisto on kerätty monipaikkaista etnografiaa hyödyntäen osana Liikunnan monimuotoistuvat tilat ja tavat -tutkimushanketta (2012–2015). Olen havainnoinut vaihtoehtolajien harrastajia eri puolilla Suomea keskikokoisissa kaupungeissa julkisissa ja puolijulkisissa tiloissa vuosina 2013–2014. Havainnointini on ollut pitkälti harrastajien mukana kulkemista, sattumanvaraisten kaupunkitilassa tapahtuvien kohtaamisten kirjaamista ja toisinaan myös itse tekemiseen intensiivisemmin osallistuvaa. Toimin kentällä kuitenkin selvästi tutkijana, en yhtenä harrastajista.

Monipaikkaisen tai liikkuvan etnografian perusajatuksena on, että yhdessä havainnointipaikassa vietettyä lyhyttä aikaa voi kompensoida useammassa paikassa suoritettulla havainnoinnilla: mikäli käsitteellistää tilan ja ajan toisistaan erillisinä, voi nähdä voittavansa tilassa sen, minkä häviää ajassa (Marcus 1995). Eri puolilla julkisia ja puolijulki-

sia tiloja liikkuvien, toisinaan yllättäenkin tutkijan näköpiiriin ilmestyvien vaihtoehtolajiharrastajien havainnoimisessa on erityisen perusteltua ymmärtää etnografia liikkeessä olevana ja tutkimuskenttä venyvänä ja joustavana (Falzon 2009; Harinen ym. 2015).

Havainnoinnin lisäksi haastattelimme lajiharrastajia. Haastattelujen tekemiseen ovat osallistuneet artikkelin kirjoittajan lisäksi tutkimushankkeen tutkijoista Veli Liikanen sekä harjoittelijoista Hanna Knaappila ja Taru Heikkilä. Valtaosa haastatteluista on yksilöhaastatteluja, mutta osan haastatteluista toteutimme kahden tai kolmen hengen ryhmähaastatteluina. Haastateltuja lajiharrastajia on aineistossa yhteensä 16 (roller derby 6, skeittaus 10). Haastateltavat olivat 17–39-vuotiaita painottuen 20-vuotiaisiin. Vaikka muutama haastateltava oli yli kolmikymppinen eikä siksi enää varsinaisesti nuori tai edes nuori aikuinen, vaihtoehtoliikunta ilmiönä rakentuu sellaisista nuorisokulttuurisista elementeistä, että pidän nuorisotutkimuksellista tulkintaraamia perusteltuna. Haastatteluissa puhuimme haastateltavan vaihtoehtolajiin liittyvistä yhteisöllisistä ja yksilöllisistä merkityksistä, vuorovaikutusmaailmoista, alakulttuurisista järjestyksistä, syrjinnästä sekä suhteesta tilaan.

Etnografista havainnointi- ja haastatteluaineistoa täydentää verkkokyselyaineisto (n=373, roller derby 145, skeittaus 228). Verkkokyselyn vastaajat olivat 15–29-vuotiaita skeittauksen ja roller derbyn harrastajia, ja kysymykset olivat samat molempien lajien harrastajille. Kyselyä levitettiin lajien verkkosivujen, sähköpostilistojen ja sosiaalisen median kautta syyskuun 2012. Kyselylomake käännettiin myös ruotsiksi ja englanniksi. Aineiston keräämistä vuoksi kyselyaineistoa ei voi pitää tilastollisesti edustavana otoksena vaan satunnaisista vastaajista koostuvana näytteenä. Vastaajilta kysyttiin muun muassa heidän oman lajinsa piirissä tapahtuvasta syrjinnästä ja ulossulkemisesta, harrastajakunnan moninaisuudesta esimerkiksi juuri seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen suhteen sekä heidän tavoitteistaan lajiharrastajina. Lisäksi pyrimme avoimilla kysymyksillä selvittämään lajien kulttuurisia järjestyksiä ja eronteikoja esimerkiksi pyytämällä harrastajia listaamaan oman lajinsa keskeisimpiä periaatteita. Tutkimukseen osallistu-

neet asuvat pohjoisinta Suomea lukuun ottamatta eri puolilla maata, joskin Itä-Suomi painottuu laadullisissa aineistoissa.

Artikkelissa hyödyntämässäni aineistossa on mukana eri sukupuolta olevia sateenkaarevia² sekä ei-sateenkaarevia lajiharrastajia. Aineistolainauksissa ei kuitenkaan eritellä lainattavien sukupuoli-identiteettiä tai seksuaalista suuntautumista. Tutkimukseen osallistuneita itseään ei ole pyydetty sanallistamaan tai määrittelemään niitä eksplisiittisesti kenttäjakson aikana, joten heidän itsemäärittelynsä ei tulisi kunnioitetuksi, jos nämä määriteltäisiin jälkikäteen. Aineistolainauksista käy kuitenkin ilmi, millaisen näkökulman lainattavat ottavat näihin ja mitä ympäristö heidän olettaa edustavan.

Etnografinen lähestymistapa avaa näkökulmia tutkittavien yhteisöjen sisäisiin hierarkioihin ja muihin hankalaksi koettuihin ilmiöihin, jotka eivät tule kaikille näkyviksi ja joiden olemassaoloa ei välttämättä haluta tunnustaa (Fetterman 1989). Erityisesti feministisesti orientoitunutta etnografiaa kutsutaan tavaksi nähdä toisin, sillä se kyseenalaistaa itsestään selvyyksiä (Skeggs 1999, 42). Muun muassa konventionaalisia asiantuntijuuden kanssa risteäviä hierarkioita ylläpitämällä tutkija kuitenkin osallistuu aina symbolisen väkivallan kiertoon – myös silloin, kun puhuu sellaisten ryhmien puolesta, joilla ei perinteisesti ole pääsyä julkisuuden mekanismeihin (Skeggs 2014, 243). Tähän liittyy feministisesti orientoituneen etnografisen tutkimuksen keskeinen epistemologinen kiinnitys: tutkimuksen tieto tuotetaan yhdessä tutkimukseen osallistuvien kanssa, ja tieto on aina yhteydessä tuotajiinsa ja heidän paikantumisiinsa (Liljeström 2004, 11; Skeggs 1999, 48).

Lajiharrastajien painottamien ”vaihtoehtoisten” periaatteiden mukaan kaikki alakulttuurin jäsenet ovat samanarvoisia. Erityisesti havainnointi- ja haastatteluaineistossa on kuitenkin useita esimerkkejä siitä, kuinka vaihtoehtoiset periaatteet eivät kannu, kuinka ne murtuvat ja hierarkioita sekä ulossulke-

misiä alkaa syntyä siellä, missä niitä ei verkkokyyssä ja haastatteluissa esiin tuotujen periaatteiden mukaan pitäisi olla. Tätä toiseuden tai sorron kokemuksen paikantumista analysoin intersektionaalisesti seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen näkökulmasta.³ Sosiologisesti virittynyt analyysini ammentaa siten sekä nuorisokulttuurien tutkimuksen että sukupuolentutkimuksen metodologisteoreettisista perinteistä.

Olen valinnut skeittauksen ja roller derbyn mukaan analyysiin, sillä sukupuoli määrittää keskeisellä tavalla niiden alakulttuureihin kuulumista. Skeittausta on tutkittu sukupuolen näkökulmasta lajeista enemmän, joskin roller derby on koko ajan suosituampi sukupuolentutkijoiden tutkimuskohde. Kahden lajin tarkastelu avaa mahdollisuuden sanoa vaihtoehtolajialakulttuureista jotain yleisempää, koska analyysissa voi huomioida lajien keskinäisiä katkoksia ja jatkumoit. Lajeja ei pyritä vertamaan vaan pikemmin kontrastoimaan keskenään, sillä niiden molempien voi nähdä avaavan vaihtoehtoliikuntaa ilmiönä omista näkökulmistaan.

SKEITTAUKSEN HETEROSEKSUAALINEN AUTENTTISUUS JA HETERO-OLETUS

Olen sivuuttanut skeittityttöystäväkysymyksen toistaiseksi. Riittää, että tiedän, että en itse ole ”sellainen”: ensinnäkään en ole tyttöystävä ja toiseksi minua ei huvita ostaa omaa lautaa ja muita kalliita uusia varusteita. En halua liittyä ”tyttöjen” skeittiryhmään, jossa eritasoiset skeittaajat lautailevat ”tyttöjen kesken”. Enkä varsinkaan halua ihailla ja kannustaa ”poikaystäviä”, kun he laskevat hurjasti hurjia mäkiä. – En usko, että pääsisin tähän (valkoisten) hetero-cis-miesten porukkaan sisälle, vaikka osaisinkin kuinka hyvin, koska ideologisesti eroan heistä niin suuresti. En pystyisi, vaikka haluaisin. Ja sama pienemmän ”tyttöjen porukan” kanssa. (Storm 2015, 28.)

2 Sateenkaareva on 2010-luvun alun laajassa LHBTIQ-nuorten hyvinvointiin keskittyvässä tutkimuksessa esiin nostettu käsite, jonka tutkimukseen osallistuneet nuoret itse olivat itselleen nimenneet (Alanko 2013; Taavetti 2015). Käytän käsitettä empiirisempänä käsitteenä selvästi teoreettisemmän queer-käsitteen rinnalla.

3 Tämä analyysi kiinnittyy ns. intersektionaalisuutta koskevaan tutkimuskirjallisuuteen ks. esim. Crenshaw 1989 ja Winker & Degele 2011.

Aktivisti, runoilija ja tutkija Hanna Storm erittelee yllä erilaisia positioita, joita skeittiyhteisö hänelle naisoletettuna tarjoaa: hän voi olla skeittarin tyttöystävä, jolla ei ole omia varusteita ja joka ei ole kovin taitava, pysyä skeittiyhteisön reunamilla ”poikaystäviä” kannustavana ihailijana tai hän voi liittyä tyttöjen skeittiryhmään, jossa harrastusyhteisö rakentuu sukupuolen varaan. Hän voi myös päättää pitää vielä suurempaa etäisyyttä skeittialakulttuuriin eikä edes pyrkiä sen jäseneksi. (Vrt. Kelly ym. 2008.) Seuraavaksi analysoin näitä vaihtoehtoliikunnan erilaisia sukupuolittuneita ja heteroseksuaalisuuteen eri tavoin suhteutuvia positioita alakulttuurisen autenttisuuden näkökulmasta.

Skeittityttöystävyyden ilmiönä, jonka jokainen haastateltu skeittaava nainen tunnisti, antaa viitteitä vaihtoehtoliikunnan hierarkioiden sukupuolittuneisuudesta, vaikka lajien periaatteissa korostuu harrastajien keskinäinen tasa-arvo (Harinen ym. 2006; Rannikko ym. 2014; Wheaton 2004). Tulkitsen, että skeittityttöystävistä puhuttaessa skeittarit selittävät naisten läsnäolon alakulttuurisissa toimintatiloissa heteroseksuaalisuuden kehityksessä: naiset ovat paikalla miesten vuoksi. Tämä on tutkimukseen osallistuneiden skeittareiden mukaan moraalisesti väärä motiivi läsnäololle, sillä skeittialakulttuuriin kuulumisen autenttinen motiivi on halu skeitata. Skeittityttöystävien, ja skeittaavien naisten ylipäättään, ei oleteta osaavan skeitata eikä haluavan oppia, ja siksi taitavat naiset saavat toisinaan vähättelevääkin ihmetystä osakseen. Haastateltavien mukaan vähättelyä tapahtuu sekä alakulttuurissa että sen ulkopuolella ja se on usein yhteydessä oletettuun sukupuoleen:

Minna⁴ (24-vuotias): Sit on kyl paljon positiivista-kin asennetta et. Ne on sillee et jee, että skeittaa! Et niinkun vaikka ihmiset kiinnittää huomioo, niin ei se oo negatiivista, et sã oot iha paska varmaa.

Ellie (24-vuotias): Mut sit, kun on ihan paska, niin sit tulee semmonen olo, ettei haluis vahvistaa sit tollasia reaktioita.

Kirsi (21-vuotias): Mulla on siis tullu jotain huudeltu kadulla menny et ”Hei kattokaa mite siistiä, tyttö joka skeittaa!” ahahahha. Älkää kattoko, mä varmaan kaadun kohta!

Minna: Ja sit musta on tosi outoja näã kehut, joita on tullu vastaan, et jos skeittaa hyvin, niin ne kehut saattaa olla sellasia, et sãhãn skeittaa tosi hyvin tytöks tai toinen on, et hei sãhãn skeittaa paremmin kun jotkut pojat! Sit on vähãn sillee, et niin varmaan sãkin!

Koska skeittityttöystävä ei lähtökohtaisesti ole taitava, negatiivisesta ja myös naisten itsensä halveksimasta positioista voi päästä eroon osoittamalla taitoa: ”Ja sit niinku aika pian, kun oikeesti tajus, et ihan osaa ja sit sekin vähãn niinkun häipy se samaistus niihin, jotka ei sit osannu, niihin tyttöystäviin” (29-vuotias skeittari haastattelussa). Skeittaavat naiset kokevat olevansa vastuussa kaikkien skeittaavien naisten maineesta – naisen arvo on luonteeltaan kollektiivista (naisten arvon kollektiivisesta luonteesta ks. Skeggs 2014). Edes taito ei välttämättä vapautta skeittityttöystävän roolista. Yksi mieshaastateltavista nimitti erãstä skeittaavaa naista, jonka taitavuus ja jäsenyyden paikkakunnan skeittiskenessã tunnustettiin, toisen miesskeittarin tyttöystäväksi.

Naisen tehtäväksi vaihtoehtoliikunta-alakulttuureissa voi määrittyä myös kannustajana ja tukijana, jopa erãnlaisena fanina toimiminen. Extreme-lajeja tutkittaessa on ennenkin huomattu, että naisten rooli usein on miesten näyttävien ja vaarallisten tempujen ihailu (Kelly ym. 2008). Vaihtoehdoisesti naiset voivat muodostaa omia nais-etuliitteisiä harrastusryhmiã, joihin he voivat soveltaa omia sääntöjãã ja joissa he voivat tuottaa vaihtoehtoista autenttisuutta eli määritellä autenttista skeittariutta uusilla tavoilla. Naisten omat ryhmät yhtãältä luovat naisille uutta toimintatilaa, mutta toisaalta marginalisoivat naiseuden vaihtoehtoliikunnan toiseksi, sillä naisten yhteisöissä tuotettu vaihtoehtoinen autenttisuus on alisteista koko alakulttuurin autenttisuudelle – siis autenttisuudelle ilman etuliitettä. Kaikki eivãt myöskããn koe, että

4 Haastateltavien nimet ovat pseudonyymejä lainattaessa useampaa haastateltavaa, ja nimet on jätetty pois lainatessa vain yhtã haastateltavaa.

pelkkä naiseus yhdistäisi heitä riittävästi muiden vaihtoehtoliikuntaa naisten ryhmissä harrastavien kanssa. Vaikka skeittaa-
vien naisten ryhmät eivät usein ole julkilausutun queer-poliittisia, ne monesti queeraavat skeittariutta korostamalla vastarintaa konventionaalisia maskuliinisuuksia kohtaan (vrt. Halberstam 1998, 2–9). Naisten omien ryhmien vaihtoehtoisen autenttisuuden ohella vaihtoehtolajien jatkuva muutos ja liikuntakulttuurin eriytyminen (Itkonen 1996, 226–230) synnyttävät uusia lajeja ja sovelluksia, jotka tarjoavat moniulotteisempaa kuulumista myös naisille.

Taidon osoittamisen ohella tutkimukseen osallistuneet haastavat skeittityttöystävyyden kyseenalaistamalla hetero-oletusta varsin oivaltavilla tavoilla. Koska skeittityttöystävyyden rakentuu nimenomaan oletukselle siitä, että heteronaisten motiivit skeittaukselle ovat epäautenttiseksi tulkittavia, hetero-oletuksen naurunalaiseksi tekeminen on tehokas keino päästä pois skeittityttöystävän roolista: ”Ja kuka tulee poikia ja kuka tyttöjä pokaileen” (21-vuotias skeittari haastattelussa). Naiset haastavat hetero-olettamaa ja samalla positiotaan potentiaalisina skeittityttöystävinä ennen kaikkea implisiittisesti: he kyseenalaistavat oletuksen kaikista skeittarinaisista heteroina, mikä mahdollistaa naisille myös muuta alakulttuurista kuulumista kuin kuulumisen miesten kautta.

Skeittityttöystävyyden, taidon ja ei-heteroseksuaalisuuden moniulotteisuutta voi katsoa myös toisin päin: mikäli nainen on taitava skeittari – taitavampi kuin mitä tyttöystävän oletetaan olevan – hänet saatetaan nimetä lesboksi (Bäckström 2013). Tämän voi tulkita johtuvan siitä, että taitavuus ei sovi skeittityttöystävälle, joka on ilmeisin, ja usein ainoa, heteroseksuaalinen positio, joka skeittialakulttuurissa on naisille tarjolla. Stereotyyppinen käsitys skeittaavista naisista lesboina tunnustetaan seuraavassa keskustelussa, kun sateenkaarevien naisten intensiivinen läsnäolo skeittareiden keskuudessa nousee vitsailun kohteeksi:

Minna (24-vuotias): En kyl tiä mitä jos seksuaalivähemmistön edustaja tulisi vuorolle, hehe.

Kirsi (21-vuotias) ja Elli (24-vuotias): Haha, niinpä.

Minna: Niitä ei oo siellä yhtää.

Kirsi: Nii eihän siel oo ku yhekskytviis prosenttia seksuaalivähemmistöjen edustajia. Mutta ehkä jotkut ovat laajemmin edustettuna tuolla vuorolla kuin monessa muussa tilassa, mutta hehehe. Tuolla sen myös huomaa.

Lainauksesta käy ilmi, että ei-heteroseksuaalinen naiseus on joissain tilanteissa hyvinkin keskeinen osa skeittialakulttuurin todellisuutta: kyseisellä vuorolla on ”yhekskytviis prosenttia seksuaalivähemmistöjen edustajia”. Useimmissa muissa skeittikulttuurin todellisuuksissa ei-heteroseksuaalisuus on kuitenkin varsin näkymätöntä. Vaihtoehtoliikunnan autenttisuus on heteroseksuaalista myös sen vuoksi, että ei-heteroseksuaalisuus on vaiettu, piilotettua ja marginalisoitua. Arkinen heteroseksuaalisuus on läsnä arjen tilallistuneissa käytännöissä ja hetero-oletuksissa (Zieleniec 2007, 165–166), vaikka alakulttuurien periaatteiden tasolla korostetaan alakulttuurisen tilan syrjinnästä vapaata luonnetta. Tämä johtaa sateenkaarevien alakulttuurin jäsenten kohdalla siihen, että useimmiten ei-heteroseksuaalisuus rajataan pois ei-sateenkaarevien tai sellaisiksi oletettujen lajiyhteisön jäsenten kanssa käytävästä keskustelusta, ettei sitä voitaisi käyttää heitä vastaan. Heteronormatiivisuus kutistaa sen ulkopuolelle jääneiden toimintatilaa.

Sukupuoli määrittää skeittialakulttuuriin kuulumisen tapoja ja sitä, kuinka eri sukupuolien paikantumismahdollisuudet alakulttuurisissa autenttisuushierarkioissa ovat erilaiset ja eriarvoiset. Usein naisten ja naisoletettujen paikka skeittialakulttuurien hierarkioissa määrittyy miesten kautta. Skeittauksen autenttisuus on siis pitkälti maskuliinista ja heteroseksuaalista. Heteronormatiivinen järjestys on rakentunut binäärisesti ymmärretyn cis-sukupuolijaottelun varaan, ja siksi transsukupuolisten tai sukupuolettomien⁵ voi olla vaikea löytää paikkaansa skeittialakulttuurista. Roller derbyn piirissä tilanne on toinen, sillä siinä transsukupuoliset

5 Sukupuoleton on identiteetti, mutta se voi tarkoittaa myös sitä, että sukupuoli-identiteettiä ei ole.

pelaajat ovat saavuttaneet kansainvälisesti arvostetun aseman, joskin kysymys niin sanotuista seka-joukkueista on vaikea (Pavlidis & Connor 2016). Tätä tarkastellaan tarkemmin seuraavaksi. Transpositioituvien ihmisten lähes täydellinen näkymättömyys roller derbyn ulkopuolisessa vaihtoehtoliikunta-maailmassa on kuitenkin ilmeistä.

ROLLER DERBYN QUEERATTU AUTENTTISUUS

Kuten edellä toin esiin, vaihtoehtolajien arkinen heteroseksuaalisuus ei suinkaan aina jää haastamatta. Seuraavaksi tarkastelen, kuinka hetero-oletuksen ja kaksinapaisen sukupuolijärjestyksen haastaminen voi nousta jopa alakulttuurin keskeiseksi elementiksi ja autenttisuuden määrittäjäksi. Tarkastelussa keskityn yhteen liikuntakulttuurin eriytymisen uusimmista tulokkaista, roller derbyyn.

Roller derby on saavuttanut mainetta queeriksi identifioiduvien urheilulajina. Tämä imago on osin tietoisesti tuotettu, mutta sitä käytetään myös roller derbyn vähättelyyn. Lajia näkee kutsuttavan esimerkiksi lesbohuispaukseksi, kun siitä ja sen säännöistä halutaan tehdä pilaa derby-skenen ulkopuolella. Maine lesbojen harrastuksena liittyy ylipäätään roller derbyn feministiseen agendaan: kulttuurisessa kuvastossamme on edelleen yleistä mieltää feministit lesboiksi. Perinteisessä liikuntakulttuurissa lesbonaiset voivat olla jossain määrin arvostettuja, koska heihin liitetään liikuntakulttuurissa toivottuja maskuliinisuuden määreitä (Wright 2012). Joskus vaihtoehtoinen ja queerattu naismaskuliinisuus horjuttaa maskuliinisuuden valta-asemaa haastamalla tulkintaa naisista loputtomasti alistettuina, toisinaan taas ylläpitää miehistä ylivaltaa (Halberstam 1998, 9, 17).

Siihen liittyy pikkasen lesbourheiluharrastuksen maine, syystä tai toisesta, siitä en tiedä mistä se on syntynyt. Minkä suhteen on keskiarvourheilulajin suhteen avarakatseisempaa tai en mä tiedä onko se vaan kaikissa naisjoukkueurheilulajeissa yleensä. (29-vuotias roller derbyn pelaaja haastattelussa.)

Tutkimukseen osallistuneet kertovat roller derby-liigojen olevan ympäristöjä, joissa syrjintä on kielletty. Virallista mainintaa tästä ei kaikkien liigojen sivuilta löydy, mutta pelaajat kertovat, että derbyn pariin voi silti tulla kuka tahansa, sillä kaikilla on vähintään implisiittinen ymmärrys vallitsevasta syrjinnän vastaisesta mentaliteetista. Queeraus on monella tapaa tietoista ja näkyvää. Toisinaan se nousee hyvinkin keskeiseksi osaksi: esimerkiksi derbynimisä käytetään paljon queer-symboliikkaa. Kaikkein ilmeisimpiä esimerkkejä tällaisista nimistä ovat Leila Gay, Rainbow Dash ja Rhonda Gay. Yksi Suomen suurimmista ja vanhimista joukkueista, Kallio Rolling Rainbow hyödyntää sateenkaaritematiikkaa sekä liigan nimessä että logossa (Kallio Rolling Rainbow 2017).

Tämä kaikki yhtäältä valtavirtaistaa liikuntakulttuurin sateenkaarevuutta ja toisaalta osoittaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluville, että derby-yhteisöt tunnustavat myös sateenkaarevat identiteetit. Tämä on poikkeuksellista, sillä esimerkiksi monet sateenkaarinuoret näkevät liikuntaharrastukset potentiaalisesti heteroseksistisinä ympäristöinä. He olettavat, että liikuntaharrastusten parissa heitä kohdellaan epäasiallisesti, ellei yhdenvertaisuuden kunnioitusta ja syrjintäkieltoa ole erikseen jollain tapaa tuotu esiin. (Alan-ko 2013; Taavetti 2015.) Oletus syrjinnästä ei ole vail- la perusteita. Liikuntaharrastukset ovat ympäristö, jossa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat kohtaavat edelleen syrjintää (Kokkonen 2012).

Sateenkaaren esille nostamisen voi nähdä myös ilmeisenä tapana osoittaa, millaisen arvomaailman omaaville ihmisille derby on mahdollista ja millainen arvomaailma on autenttinen. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin ennakkoluuloisesti suhtautuva tuskin haluaisi pelata sateenkaarilagon alla. Aiemmin on huomattu, että ihmiset, jotka eivät halua ”leimautua” homoseksuaaliksi, välttävät queer-konnotaatioita saavia lajeja (Elling & Knoppers 2005; Griffin 1998).

Heteronormia rikotaan roller derbyn alakulttuurisissa käytännöissä varsin ennakkoluulottomasti. Muutama verkkokyselyn vastaaja konkretisoi derbyn avoimuutta kertomalla universaalista *derby love*-periaatteesta. Tähän kuuluvat muun muassa derbyvaimous ja derbykosiminen, jotka toimivat

uusien harrastajien alakulttuuriin integroimisen välineinä. Derbyvaimoja ovat yleensä samaan aikaan aloittaneet pelaajat, kun taas derbysisko toimii eräänlaisena mentorina uudelle pelaajalle. Derbyvaimous derby-yhteisöjen sisäisenä symbolisena järjestyksenä on omiaan purkamaan heteronormatiivisuutta, sillä se viittaa queerattuun vaimouteen. Vaikka derby love kuvaa ennen kaikkea naisten keskinäistä solidaarisuutta, viittaa se myös sateenkaareviin suhteisiin ja jopa queer-sukulaisuuteen (ks. Freeman 2007). Seuraavassa lainauksessa kuvaillaan naisyhteisöllisyyttä rakentavaa derby love -periaatetta yksityiskohtaisesti:

Derby love -käsite tarkoittaa tiivistä yhteisöllisyyttä ja luottamusta koko derbyskenen kanssa ja sen yhteisöllisyyden ja lajin kehittämistä. Derby love -periaate näyttäytyy myös derbypelaajien uusien pelaajien vastaanottamisessa ja niissä näkyvät perinteet, kuten derbysiskous ja derbyvaimous. Derbysisko on usein pidempään pelannut pelaaja, joka ottaa osaa enemmän henkilökohtaisemmin uuden pelaajan perehdyttämiseen. Derbysiskoa ei määrätä eikä vaadita, vaan se syntyy hyvistä ihmiskemoista ja luottamuksellisista väleistä ja ystävyydestä. Derbyvaimoksi tullaan derbykosimisen kautta ja yleensä vaimoiksi päätyvät samaan aikaan aloittaneet liigaystävätkin, jotka ovat suurinpiirtein samalla tasolla pelillisesti. (29-vuotias roller derbyn pelaaja verkkokyselyssä.)

Naisurheilijoiden näkeminen lesboina on yleinen kulttuurinen selityskehys perinteisesti maskuliinisella liikunnan kentällä toimiville naisille. Myös roller derbyn pelaajat tunnustavat tämän, joskin uskovat oman lajinsa olevan lesbonaisille vielä muita lajeja avoimempi. Urheiluvien naisten nimeäminen lesboiksi on tapa viedä heiltä feminiinisyttä, sillä nainen aktiivisena ja pystyvänä, jopa aggressiivisena toimijana ei sovi käsitykseen naisesta miesten halujen passiivisena kohteena. Nainen on omaksunut miehen roolin perinteisesti miehille kuuluvalla toiminta-alueella, joten selitys löydetään siitä, ettei hän ole ”oikea” nainen. (Cox & Thompson 2001.) Lesboksi leimaaminen on pyrkimys viedä pelaajilta arvoa naisina alakulttuurin ulkopuolella – ja toisinaan myös alakulttuurin jäsenenä (vrt. Kokkonen 2012).

Naisten maskuliinisuus ei ole täysin ongelmaton edes liikunnan kentällä, vaikka kenttä on läpeensä maskuliininen (vrt. Halberstam 1998, 267–277).

Vaihtoehtoinen feminiinisyys ja maskuliinisuus avartavat naiseutta ja sitä, kuka ylipäättään saa olla nainen. Derbyn alakulttuurinen autenttisuus asettaa naisille erilaisia ehtoja kuin valtavirta, sillä sitä määritellään lähtökohtaisesti maskuliinisin määrein. Vaikka alakulttuurien maskuliinisuuden ylipäättään voi nähdä osin naisilta kielletyksi, roller derby tarjoaa tiloja, joissa yhteiskunnan alistavat sukupuolinormit on mahdollista haastaa ja joissa voi rakentaa perinteisestä valtavirtanaisuudesta poikkeavaa feminiinisyttä, jonka osaksi myös maskuliinisuus voi kuulua (vrt. Halberstam 1998). Esimerkiksi roller derbyä pelaavien naisten kovuus ja loukkaantumisten ihailu asettuvat vahvaan kontrastiin perinteisen naiseuden kanssa. (Vrt. Carlson 2010; Kelly ym. 2008 114–118; Leblanc 1999; Pavlidis & Fullagar 2015.)

Kaikki pelaajat eivät suhtaudu roller derbyn lesbomaineeseen ja -kulttuuriin luontevasti. Näyttää jopa siltä, että kaikki derbyn pelaajat eivät edes tiedä siitä, sillä haastatelluista ja verkkokyselyyn vastanneista muutamat eivät tunnistanee ilmiötä. Näissä, toki verrattain harvoissa tapauksissa sateenkaarevuus nähdään ulkoisena ja epäolennaisena. Roller derbyn sateenkaarevuutta myös häivytettiin muutamissa harvoissa tapauksissa korostamalla, että kuka vain voi olla sellainen kuin on, mutta itse pelin kanssa sillä ei ole mitään tekemistä. Näin implisiittinen hyväksyntä on tulkittavissa pesäeron tekemiseksi ei-heteroseksuaalisiin joukkuevereihin. Tutkimusaineistossa näkyy, kuinka sateenkaari-ihmisten näkyvyyden rajoittaminen helposti naamioidaan näennäisesti hyväntahtoisiksi vaiennaviksi käytännöiksi. Liikuntatutkimuksessa on huomattu, että jossain yhteyksissä vaiennamisen eteen ollaan valmiita tekemään kovastikin töitä (Cox & Thompson 2001). Tässä tullaan lähelle kysymystä siitä, voiko esimerkiksi sateenkaarevista pari- tai perhesuhteista puhua yhtä avoimesti kuin heteroideaaliin mahtuvista suhteista, vaikka kysymys ei tämän tutkimuksen aineistoissa noussut suoraan esiin. Seuraava esimerkki kuvastaa pyrkimystä sulkea esimerkiksi ihmissuhteisiin tai seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvät kysymykset

alakulttuurijulkisuuden ulkopuolelle. Perusteluna toimii oletus saavutetusta tasa-arvosta:

Toinen stereotypia on se, te ootte kuitenkin kaikki lesboja. Siitä on ollut aika paljon puhetta. Mutta esimerkiksi meidän seurassa, meitä ei kiinnosta tietää ihmisten henkilökohtaisesta tilasta. Jos joku haluaa sen kertoa, se on ihan fine. mutta meille siitä ei ole mitään väliä. Me ei korosteta sitä, mutta kaikki on ihan ok. Me ollaan urheilulaji, se ei kuulu sinänsä siihen urheiluun. Mitä ihmiset tekevät siellä radalla, niin ihmissuhteet ja muut ei meitä kiinnosta. Mikä on seksuaalinen suuntautuminen, onko suomenruotsalainen, onko ulkomailta tai mikä on ihonväri, niin se on ihan sama. (20-vuotias roller derbyn pelaaja haastattelussa.)

Roller derbyyn, kuten myös muihin vaihtoehtolajeihin liittyy myös tahattomia heteroseksuaalista perhemallia ja dikotomista sukupuolijakoa uusintavia käytäntöjä. Yhdessä havainnoimassani joukkueessa valmentajina ja tuomareina toimivat pääosin cis-miehet. Roller derbystä kiinnostuneille miehille ei ole omia joukkueita läheskään jokaisella derbypaikkakunnalla, joten on luontevaa, että he päätyvät pelaamisen sijaan tai ohessa näihin tukeviin tehtäviin. On silti paradoksaalista mennä katsomaan feministiseltä perustalta ponnistavan lajin harjoituksia ja todistaa tilanteita, joissa miehet komentavat naisia kuin stereotyyppisimmässä patriarkaatissa. Roller derbyyn liittyvien tehtävien ja roolien sukupuolitumisessa voi kuitenkin olla suuria paikallisia eroja esimerkiksi pääkaupunkiseudun ja suurempien kaupunkien sekä syrjäisempien ja pienempien liigojen välillä.

Roller derbyn queer on liigasidonnaista ja ennen kaikkea yhteydessä kunkin liigan toimintaympäristöön. Kun katsotaan liikuntaa laajempaan kokonaisuutena, queer-politisoinnin vaikeus on näkyvillä myös sateenkaariurheilijoiden omissa seuroissa ja kilpailuissa, joissa saatetaan huomaamatta vahvistaa urheilun heteroseksuaaliseen maskuliinisuuteen nojaavia arvostusrakennelmia. Tämä johtuu siitä, että vaikka seuroja ja kisoja on perustettu, että voitaisiin luoda liikunnan tiloja, joissa heteroseksuaalisuus ei ole alistavaa, tavoitteena usein on lopulta siirtää urheilemaan ei-sateenkaareviin seuroihin.

(Pronger 2000, 241; Wellard 2009, 128.) Myös roller derby-liigoille osoitetaan niiden ulkopuolelta erilaisia vaatimuksia liian queerin ja punkin karsimisesta derbystä ja erityisesti derbyn pelaajien pukeutumisesta, jotta yhteistyö muun liikuntamaailman – joka esimerkiksi jakaa seuroille toiminta-avustukset ja hallivuorot – kanssa onnistuisi mutkattomammin. Toisaalta derby-alakulttuuri näyttää vastaavan urheilullisuuden vaatimukseen yllättävällä tavalla: loukkaantumisten ja vaarallisuuden korostaminen toimivat tehokeinoina lajin autenttisuuden todistamisessa (Pavlidis & Fullagar 2015). Derbyn tulee jatkuvasti todistaa olevansa oikeaa liikuntaa, mutta samalla jotain vaihtoehtoista, kuten kansainvälisen roller derbyn kattojärjestön tunnuslause ”Real. Strong. Athletic. Revolutionary” kertoo.

POHDINTA: LIIKUNNAN VAIHTOEHTOISIA VAIHTOEHTOJA

Vaihtoehtolajeissa on sukupuolipoliittista vallankumouspotentiaalia, mutta silti niiden alakulttuureista löytyy myös varsin perinteisiä sukupuolirooleja ja sukupuolittuneita hierarkioita. Mikäli vaihtoehtoliikunnan autenttisuuskriteeristö ei taivu normatiivisuuksien kriittiselle uudelleenmäärittelylle, liikunnan eriytyminen vie osan harrastajista luomaan vaihtoehtoisia autenttisuismäärittelyksiä vaihtoehtoisten lajien pariin – siis luomaan jotain uutta tai ainakin uudella tavalla nimettyä vaihtoehtolajia. Autenttisuismääritelmien joustamattomuus saat- taan myös jättää potentiaalisia vaihtoehtolajiharrastajia kokonaan liikunnan ulkopuolelle.

Naiset eivät jää pelkästään toiseksi maskuliinisten ideaalien dominoimalla vaihtoehtoliikunnan kentällä, vaan haastavat alakulttuurin järjestyksiä tuottamalla vaihtoehtoista autenttisuutta. Kun perinteisesti liikuntaan liitetyt maskuliinisiksi mielletyt attributit kuten voima, vaara ja aggressio tulevat osaksi naisten toimintamaailmaa, antavat ne naisille enemmän liikunnallista vapautta (Halbestam 1998, 272). Tämän tutkimuksen lajeista tämä näkyy selvimmin roller derbyssä. Naiset tekevät eräänlaisia vastarintatulkintoja suhteessa alakulttuurisen autenttisuuden määritelmiin (vastarintatulkinnosta yleisemmin ks. Leblanc 1999, 16). Vaihtoehtoliikunnan eriytyvän kentän jäsenyys

voi olla myös väline erottautua perinteisestä valtavirtasukupuolesta. Sillä rakennetaan alakulttuurin positiivista ”meisyyttä” uudella tavalla normitetun ja paikannetun sukupuolen, eräänlaisen vaihtoehtoisen feminiinisyiden ja maskuliinisuuden ympärille. Tämä ero tehdään alakulttuurin ja valtavirran sukupuoliroolien erojen korostamisen kautta, kun valtakulttuurin maskuliinisen vallan rakenteissa arvotettu feminiinisyys kyseenalaistetaan. Alakulttuuri voi siis luoda tilaa määritellä uudelleen se, mikä on toivottavaa ja ideaalia. On jopa arvioitu, että marginaaleissa skeittaavilla tytöillä voi olla radikaali vaikutus sekä alakulttuurin että valtakulttuurin sukupuolirooleihin (Kelly ym. 2008). Näyttää siltä, että roller derbyn piirissä tuotettu queerattu feminiinisyys ja maskuliinisuus horjuttavat lajin piirissä ja ehkä laajemminkin myös binääristä sukupuolijärjestystä.

Vaihtoehtoliikunta-alakulttuurin naisille määrittämät kategoriat ovat moninaiset, vaikka useimmiten tarjolla olevat positiot perustuvat hetero-

normatiiviseen sukupuolijärjestykseen. Vaihtoehtoliikunnan kulttuuriset resurssit ovat usein yhteydessä maskuliinisuuteen ja heteroseksuaalisuuteen. Autenttisuushierarkioiden tarkastelu paljastaa, että harrastajien asema alakulttuurisissa hierarkioissa on kytkeyty heidän asemaansa heteronormatiivisessa sukupuolijärjestyksessä. Siksi heteronormatiivisuuden ja arkisen heteroseksuaalisuuden haastaminen on naisille tehokas tapa purkaa paikkaa urheiluhierarkian alatasolla. Ei-heteronormatiivinen naisuus tulee siten osaksi vaihtoehtoista feminiinisyyttä, kun naiset tekevät itselleen tilaa ”queeraamalla” toimintatilaansa ja autenttista vaihtoehtoliikkujaa.

YTM Anni Rannikko toimii projektitutkijana Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitoksella. Hänen tutkimusintresseihinsä kuuluvat muun muassa nuorten vaihtoehtoliikunta, liikunnan yhdenvertaisuuden kysymykset ja alakulttuuriteorian erilaiset sovellukset.

KIRJALLISUUS

- Alanko, Katarina (2013) *Hur mår HBTIQ-unga i Finland?* Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Setä.
- Beal, Becky (1996) Alternative Masculinity and Its Effects on Gender Relations in the Subculture of Skateboarding. *Journal of Sport Behavior* 19:3, 204–220.
- Bäckström, Åsa (2013) Gender Manoeuvring in Swedish Skateboarding: Negotiations of Femininities and the Hierarchical Gender Structure. *Young* 21:1, 29–53.
- (2005) *Spår: Om brädsportkultur, informella lärprousser och identitet*. Stockholm: Stockholm Universitet.
- Carlson, Jennifer (2010) The Female Significant in All-Women’s Amateur Roller Derby. *Sociology of Sport Journal* 27:4, 428–440.
- Coad, David (2008) *The Metrosexual. Gender, Sexuality, and Sport*. Albany: SUNY Press.
- Cox, Barbara & Thompson, Shona (2001) Facing the Bogey: Women, Football and Sexuality. *Football Studies* 4:2, 7–24.
- Crenshaw, Kimberle (1989) Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *The University of Chicago Legal Forum* 1989:1, 139–167.
- Donnelly, Michele K. (2008) ”Take the Slam and Get Back Up”. Hardcore Candy and the Politics of Representation in Girls’ and Women’s Skateboarding and Snowboarding on Television. Teoksessa Giardina, Michael D. & Donnelly, Michele K. (toim.) *Youth Culture and Sport. Identity, Power, and Politics*. New York: Routledge, 127–143.
- Elling, Agnes & Knoppers, Annelies (2005) Sport, Gender, and Ethnicity: Practices of Symbolic Inclusion and Exclusion. *Journal of Youth and Adolescence* 34:3, 257–268.
- Falzon, Mark-Anthony (2009) Introduction: Multi-Sited Ethnography: Theory, Praxis and Locality in Contemporary Research. Teoksessa Falzon, Mark-Anthony (toim.) *Multi-Sited Ethnography: Theory, Praxis and Locality in Contemporary Research*.

- Aldershot/Hants: Ashgate, 1–23.
- Fetterman, David M. (1989) *Ethnography: Step by Step*. California: Sage
- Freeman, Elizabeth (2007) *Queer Belongings: Kinship Theory and Queer Theory*. Teoksessa Haggerty, George E. & McGarry, Molly (toim.) *A Companion to Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Studies*. Malden, MA: Blackwell, 295–314.
- Gieseler, Carly (2014) Derby Drag: Parodying Sexualities in the Sport of Roller Derby. *Sexualities* 17:5–6, 758–776.
- Griffin, Pat (1998) *Strong Women, Deep Closets. Lesbians and Homophobia in Sport*. Champaign: Human Kinetics.
- Halberstam, Jack (nimellä Judith) (1998) *Female Masculinity*. Durham: Duke University Press.
- Hannerz, Erik (2015) *Performing Punk*. New York: Palgrave Macmillan.
- Harinen, Päivi (2010) Skeittaripoika se laudallansa: Liikunnan muuttuvat merkitykset ja maisemat. *Kasvatus & Aika* 4:2, 99–108.
- Harinen, Päivi, Liikanen, Veli, Rannikko, Anni, Ronkainen, Jussi & Kuninkaanniemi, Hanna (2015) Beyond Freeze-Frame Pictures? Using Methodological Triangulation to Understand New Youth Sports Cultures in Flux. Teoksessa Allaste, Airi-Alina & Tiidenberg, Katrin (toim.) *"In Search of...": New Methodological Approaches to Youth Research*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 75–92.
- Itkonen, Hannu (1996) *Kenttien kutsu: tutkimus liikunta-kulttuurin muutoksesta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kallio Rolling Rainbow (2017) <http://kalliorollingrainbow.fi> (haettu 27.6.2017).
- Kelly, Deidre M., Pomerantz, Shauna & Currie, Dawn H. (2008) "You Can Break So Many More Rules". The Identity Work and Play of Becoming Skater Girls. Teoksessa Giardina, Michael D. & Donnelly, Michele K. (toim.) *Youth Culture and Sport. Identity, Power, and Politics*. New York: Routledge, 113–125.
- Kokkonen, Marja (2012) *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen syrjintä liikunnan ja urheilun parissa*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2012: 5. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Kulmalainen, Taru (2015) *Tyttöjen kaverisuosio: Etnografisen tutkimus yläkoulun epävirallisista järjestyksistä*. Dissertations in Social Sciences and Business Studies 103. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto
- Leblanc, Lauraine (1999) *Pretty in Punk: Girls' Gender Resistance in a Boys' Subculture*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Liikanen, Veli & Rannikko, Anni (2015) Vaihtoehtolajit nuorten liikunnallisena elämäntapana. *Liikunta ja tiede* 52:1, 47–54.
- Liljeström, Marianne (2004) Feministinen metodologia – mitä se on? Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.) *Feministinen tietäminen: keskustelua metodologias-ta*. Tampere: Vastapaino, 9–21.
- Long, Jonathan (2000) No Racism Here? A Preliminary Examination of Sporting Innocence. *Managing Leisure* 5:3, 121–133.
- Lähteenmaa, Jaana (2002) *Myöhäismoderni nuorisokulttuuri: Tulkintoja nuorten ryhmistä ja ryhmiin kuulumisen ehdoista*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto.
- Marcus, George E. (1995) Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24, 95–117.
- Messner, Michael A. (2005). Still a Man's World? Studying Masculinities and Sport. Teoksessa Kimmel, Michael S. , Hearn, Jeff & Connell, R.W. (toim.) *Handbook of Studies on Men and Masculinities*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Pavlidis, Adele & Connor, James (2016) Men in a "Women Only" Sport? Contesting Gender Relations and Sex Integration in Roller Derby. *Sport in Society*, 19:8–9, 1349–1362.
- Pavlidis, Adele & Fullagar, Simone (2015) The Pain and Pleasure of Roller Derby: Thinking Through Affect and Subjectification. *International Journal of Cultural Studies* 18: 5, 483–499
- Pavlidis, Adele & Fullagar, Simone (2013) Becoming Roller Derby Grrrls: Exploring the Gendered Play of Affect in Mediated Sport Cultures. *International Review for the Sociology of Sport* 48: 6, 673–688.
- Perho, Sini (2002) Tyttönä rasistisessa nuorisokulttuurissa. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Honkatukia, Päivi (toim.) *Tulkintoja tytöistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura & Tietolipas-sarja & Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 63–87.
- Perho, Sini (2005): The Construction of Girls' and Boys' Positions in a Racist Youth Milieu. Teoksessa Suurpää, Leena & Hoikkala, Tommi (toim.) *Masculinities and Violence in Youth Cultures*. Helsinki: Nuorisotut-

- kimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 48–74.
- Pirinen, Riitta (2006) *Urheileva nainen lehtiteksteissä*. Acta Universitatis Tamperensis 512. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pronger, Brian (2000) Homosexuality and Sport: Who's Winning? Teoksessa McKay, Jim, Messner, Michael A. & Sabo, Don (toim.) *Masculinities, Gender Relations, and Sport*. Lontoo: Sage, 222–244.
- Rannikko, Anni (2016) Autenttisuuden ja arvostuksen analogiat: Sukupuolen risteyskiä vaihtoehtoliikunnan moraalisisä järjestyksissä. Teoksessa Berg, Päivi & Kokkonen, Marja (toim.) *Urheilun takapuoli – Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 250–274
- Rannikko, Anni, Harinen, Päivi, Torvinen, Pasi & Liikanen, Veli (2016a) The Social Bordering of Lifestyle Sports: Inclusive Principles, Exclusive Reality. *Journal of Youth Studies* 19: 8, 1093–1109.
- Rannikko, Anni, Liikanen, Veli & Armila, Päivi (2016b) Spatial Resistance of Alternative Sports in Finland. Teoksessa Evans, Bethan, Horton, John & Skelton, Tracey (toim.) *Play, Recreation, Health and Wellbeing: Geographies of Children and Young People* 9. Singapore: Springer, 255–271.
- Rannikko, Anni, Harinen, Päivi, Liikanen, Veli & Ronkainen, Jussi & Kuninkaanniemi, Hanna (2014) Nuorten liikunnalliset alakulttuurit: Elämäntapaa ja eronte-koa. *Nuorisotutkimus* 31: 4, 3–19.
- Rannikko, Anni & Liikanen, Veli (2013) *Liikunnan uudet ja vanhat tulokkaat*. Mikkeli: Mikkelin ammattikorkeakoulu.
- Richardson, Diane (1996) Heterosexuality and Social Theory. Teoksessa Richardson, Diane (toim.) *Theorising Heterosexuality: Telling It Straight*. Buckingham: Open University Press, 1–21.
- Rossi, Leena-Maija (2015) *Muuttuva sukupuoli. Seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Skeggs, Beverley (2014) *Elävä luokka*. Tampere: Vastapaino. Suomentaneet Lauri Lahikainen & Mikko Jakonen.
- (1999) Seeing Differently: Ethnography and Explanatory Power. *Australian Educational Researcher* 26:1, 33–55.
- Souto, Anne-Mari (2011) *Arkipäivän rasismi koulussa: Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuut-
tajanuorten ryhmäsuhteista*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Souto, Anne-Mari, Honkasalo, Veronika & Suurpää, Leena (2015) Kuuntelemista, sanoittamista ja näkyväksi tekemistä. Tutkijat kiistellyn rasismin äärellä. Teoksessa Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko (toim.) *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Tampere: Vastapaino & Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Storm, Hanna (2015) Yöllisistä retkistä arjen matkoihin. *Väkevä – feministinen lehti* 3:1.
- Taavetti, Riikka (2015) *Olis siistiä, jos ei tarvis määritellä – kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto & Setä.
- Wellard, Ian (2009) *Sport, Masculinities and the Body*. New York: Routledge.
- Wheaton, Belinda (2004) Introduction: Mapping the Lifestyle Sport-scape. Teoksessa Wheaton, Belinda (toim.) *Understanding Lifestyle Sports: Consumption, Identity and Difference*. Lontoo: Routledge, 1–28.
- Wheaton, Belinda & Tomlinson, Alan (1998) The Changing Gender Order in Sport? The Case of Windsurfing Subcultures. *Journal of Sport and Social Issues* 22:3, 252–274.
- Williams, Patrick (2011) *Subcultural Theory. Traditions and Concepts*. Cambridge: Polity Press.
- Winker, Gabriele & Degele, Nina (2011) Intersectionality as Multi-level Analysis: Dealing with Social Inequality. *European Journal of Women's Studies* 18:1, 51–66
- Wright, Cassie A. (2012) Doing "Girl Power". Negotiating Sporting Femininity in Media Sport. Teoksessa Bae, Michelle S. & Ivashkevich, Olga (toim.) *Girls, Cultural Productions, and Resistance*. New York: Peter Lang, 171–190.
- Zieleniec, Andrzej (2007) *Space and Social Theory*. Thousand Oaks: SAGE.
- Zipp, John F. (2011) Sport and Sexuality: Athletic Participation by Sexual Minority and Sexual Majority Adolescents in the U.S. *Sex Roles* 64:1, 19–31.

LESBIAN QUIDDITCH AND SKATE BABES. ALTERNATIVE GENDER ORDERS IN SPORTS CULTURE

This article concerns intersections of gender and sexual orientation in subcultural authenticity hierarchies of alternative sports. The analysed sports are skateboarding and roller derby. The analysis is based on multi-sited ethnographic fieldwork conducted among sports practitioners. Because respect and equality are central principles of alternative sports subcultures, situations in which they are not realized are not apparent. Challenging heteronormativity and banal heterosexuality is for women a way to challenge their position at lower levels of cultural hierarchy in sports. Non-heterosexual femininity becomes a part of alternative femininity when women are queering the spaces for practicing sports and the idea of an authentic alternative sports practitioner. Alternative sports are a space where the "subcultural us" is built on alternatively defined gender. However, the analysis of subcultural hierarchies of authenticity reveals that the position of practitioners is still connected to their position in the heteronormative gender order. Alternative sports have gender political revolutionary potential but also gendered hierarchies.